

Ablonczy Balázs

AZ ORSZÁG ÉLÉN

TELEKI ELSŐ KORMÁNYA

A trianoni békeszerződés aláírása után nyilvánvalóvá vált, hogy a Simonyi-Semadam-kormány napjai meg vannak számlálva. A csaknem másfél hónapig elhúzódó kormányválság és Bethlen István kormányalakítási kísérletének kudarca után, július közepén Horthy Miklós Telekit designálta miniszterelnöknek.

Bethlen valószínűleg úgy vélte: ha a helyzet tisztázódik, nyugodtabb belpolitikai körülmények között állhat az ország élére. A helyzet megítélésében Bethlen nem volt egyedül: mind a német, mind a francia diplomácia budapesti képviselője úgy látta, hogy Teleki miniszterelnöksége csupán az átmeneti állapotot hosszabbítja meg néhány héttel-hónappal.

Teleki mégis maradt, és kilenc hónapon keresztül meglehetősen szerencsével kormányzott. Legalább négyszer akarták megbuktatni, egyszer új kormányt alakított, leszerelt, békített, alkudozott és színlelt.

Egy vesztes háború önmagában is elég munkát adott volna a konszolidáció felé törekvő országnak. Magyarország drámai mértékű megcsonkítása, a menekültáradat, az infláció, a tragikus méreteket öltő ellátási zavarok és a különítményesek garázdálkodásai mellett még az idegen megszállást és a magyar belpolitikába közvetlenül beavatkozó antant gyámködését is el kellett tűrnie a lakosságnak és a kormánzatnak. Az adott helyzetben bele kellett nyugodni ebbe a tragikus következményekkel járó békébe, sőt ratifikálni kellett a nemzetgyűlésben.

A KORMÁNYPROGRAM

Teleki 1920. július 19-én hirdetett kormányt. Kezdetben magának tartotta fenn a külügyek irányítását is. Július 22-én mondta el kormánya programját a Parlamentben. A külpolitikáról szólva kifejtette, hogy a kormány a magyarlengyel jó kapcsolat talaján áll, s egyúttal kérte a nagyhatalmaktól a Vörös Hadsereg ellen küzdő és éppen akkor kritikus helyzetben lévő Lengyelország megsegítését. Megemlítette: az országnak érdeke, hogy a nagyhatalmakkal és a környező országokkal egyaránt normális gazdasági kapcsolatokat építsen ki. Megemlékezett az éppen folyamatban lévő francia–magyar gazdasági tárgyalásokról. Megismételte áprilisi nézeteit, melyek szerint a „*nagyhatalmakban most már lesz megértés azíránt, hogy változtatni kell*”.

Áttérve a belpolitikai ügyekre kijelentette, hogy elsődleges célja „*a jogrend helyreállítása és teljes biztosítása*”. Az értetlenkedvéért még megerősítette: „*bármely irányból jövő*” rendzavarási kísérlettel szembeszáll. Azt is megemlítette, hogy számára nem „*az európai jóakarát megszerzése lesz a cél*”, mert a külföld „*az állítólagos fehérterror kérdésében is tökéletesen hamisan lát*”. Békülékenynek mutatkozott a munkáskérdéssel, illetve a szakszervezetekkel kapcsolatban, ez utóbbiakat minél hamarabb „*át kell adni a jóléti érdek-képviseleti munkának*” és a gazdasági önszerveződésnek. A földreformról Teleki szerint a lehető leg hamarabb döntést kell hozni, és ügyelni kell arra, hogy végrehajtásánál „*elsősorban a nemzetfenntartó elemek vételessenek tekintetbe*”.

Későbbi megnyilvánulásából tudható, hogy ő „*nemzetfenntartó elem*” alatt elsősorban a középbirtokosságot értette. Mindenekfelett takarékoságot

hirdetett: az állami hivatalnokok számának csökkentését, a felesleges hivatalok felszámolását, a közbeszerzések fokozottabb ellenőrzését, a dologi kiadások mérséklését, a minisztériumi autók számának csökkentését (ennek felvetése a válsághelyzet legbiztosabb jele volt a Horthy-korszakban). Egyszeri nagy vagyonadót képzelt el. Teljhatalommal kívánta felruházni a pénzügyminisztert a pénzügyi igazgatás és a takarékosági intézkedések terén.

A nemzetgyűlés először a kormányzói hatalom kiterjesztéséről hozott döntést. A Ház-feloszlatás mellett a kormányzó kegyelmezési jogot is gyakorolhat, és az Országgyűlés előzetes megkerdezése nélkül dönthet a hadsereg határokön kívüli alkalmazásáról. Huszonegy évvel később Horthy e törvénycikkre hivatkozva indította útnak a magyar honvédséget a Szovjetunió ellen – parlamenti felhatalmazás nélkül.

A korszak bírálói a miniszterelnökség első ténykedései közül a botbüntetés visszaállítását róják fel a miniszterelnököknek. A magyar jogrend büntetőügyekben 1871-ben törölte el a testi fenytésnek ezt a fajtáját. A büntetés újbóli jogszabályba emeléséről 1920-ban két törvény is rendelkezett, s ezeket – szemben a szakirodalom állításaival – igenis alkalmazták, elsőként Rentka István zsebmetszőn hajtották végre 1921 januárjában.

A KÜLÖNÍTMÉNYEK ELLEN

A Teleki-kormány egyik legfontosabb problémája volt a különítmények, az elburjánzott paramilitáris alakulatok, illetve az utcai zsidóverők megfékezése. 1920 nyarán többször ért támadás zsidó polgárok, tőzsdei alkuszok által látogatott budapesti kávéházakat: az egyik ilyen esetnek két halálos áldozata is volt. A történeteket nemzetközi és belföldi felháborodás kísérte, a bűnösöket elfogták és súlyos börtönbüntetésre ítélték. Az atrocitások azonban összel sem értek véget, sőt a békeszerződés ratifikációjának (1920. november) közeledtével egyre szaporodtak. A jogtalan utcai igazoltatások, egyetemi ütlegek mellett zsidónak minősített egyesületek székházának lefoglalása is előfordult.

A pohár november elején telt be: 9-én éjjel 15-20 férfi az Aradi utca és a Nagykörút sarkán bántalmazott egy járókelőt, a megtámadott segítségére siető közrendt pedig halálosan megsebesítették. A kormány elég indokot talált a cselekvésre: este a rendőrség

katonai segítséggel körülvette a Britania, a Berlin, a Deák Ferenc és a Savoy Szállót. A razzia során Nádossy Imre rend őrfőkapitány, Sávoly János tábornok, Sréter István és Ferdinándy Gyula mellett megjelent Teleki is. Négy katonát és huszonhat polgári személyt tartóztattak le a szállodákban.

Hajnalba a katonaság körülvette a mátyásföldi Ehmann-telepet, ahol építőalakulatok és menekültek mellett a Babarczy-Hir-különítmény tagjai is be voltak kvártélyozva. Lövöldözés tört ki, és a katonaság lelőtt négy különítményest. Mivel a letartóztatottak között ÉME-tagok (Ébredő Magyarok Egyesülete) is voltak, a miniszterelnök az összes 1918 októbere után létrejött egyesületnél alapszabály-reviziót rendelt el, és ideiglenesen felfüggesztette a gyülekezési jogot. Az ÉME budapesti szervezetét – működési szabálytalanságokra hivatkozva – felfüggesztette. A kerületi előjáróságok az újbóli engedélyezés után sem szolgáltatták vissza az ÉME vagyontárgyait. A miniszterelnök hasonló razziákat ígért vidéken is, és kiterjesztette a rögtönbíráskodást a novemberihez hasonló cselekmények elkövetőire. A rögtönbíráskodás módosításáról szóló törvényjavaslatot már másnap beterjesztette az igazságügy-miniszter.

Teleki a későbbiekben feloszlatta a különítményeket. Héjjas Ivánét formálisan már 1920 nyarán, a Babarczy-különítményt 1920 novemberében, Rácz Kálmán huszárszázadosét valamivel később. Azokhoz a csoportokhoz, amelyek vezetői Horthyra gyakorolt befolyásuk és alakulataik hadrendbe tagoltsága miatt érinthetetlennek számítottak (Prónay, Ostenburg), ekkor még nem nyúltak, de mozgásterüket minden lehetséges módon szűkíteni igyekeztek. Prónay nem is siklott el elől: két évtizeddel később írt emlékirataiban csak úgy sorjáznak a szitkok a „szabadkőműves erdélyi grófok” (Teleki, Bethlen, Bánffy) ellen. Telekinek nyilvánvalóan a kormányzó jóváhagyásával foganatosított intézkedései hozzájárultak ahhoz, hogy a közbiztonság megszilárduljon az országban.

ELSZIGETELTSÉGBEN

A kormány külpolitikáját szemügyre véve látható, hogy a frissen hatalomra került Teleki-kabinetnél elszigeteltebb helyzetben lévő európai kormány nem volt 1920-ban. Az egyre szűkülő külpolitikai mozgásteret Teleki és külügyminisztere, Csáky Imre is érzékelte. Az

egyoldalúnak ítélt francia orientáció miatt számos támadásban volt részük a magyar belpolitikában – főként a kulisszák mögött. Ugyanakkor ez az irányultság nem volt egészen őszinte Teleki részéről – ezt később bizalmas közlésekben meg is erősítette. *„Én soha nem fűztem vérmes reményeket az ún. francia orientációhoz, s 15 hónap előtt a helyzet kényszerűsége folytán mentem bele egy látszólag francia orientációba”* – írta 1921 nyarán. Ahhoz azonban, hogy megindulhasson az újrakezdés, magyar követségeket lehessen felállítani, és legalább esély legyen a falak ledöntésére, a kormánynak eleget kellett tennie az utolsó nagyhatalmi követelésnek: ratifikálnia kellett a trianoni békeszerződést, s ebben a politikai elit meghatározó része egyetértett.

Csáky Imre külügyminiszter 1920. október 26-án nyújtotta be a békeszerződést a nemzetgyűlésben. Tárgyalására november 13-án került sor. Az ülésen Teleki vádindítványt kért maga ellen az 1848. évi III. törvény alapján. A vádindítványt a nemzetgyűlés elutasította. Elfogadták ugyanakkor Pallavicini György javaslatát, hogy a Parlament épülete mellett lobogó országzászlót eresszék felárbocra mindaddig, amíg a békeszerződés igaztalanságait nem orvosolják. Másnap a Teleki-kormány bejelentette lemondását a kormányszónak, amelyet Horthy nem fogadott el. November 15-én, harmadszori olvasatban – a részletes vita voltaképpen mellőzésével – a nemzetgyűlés elfogadta a békeszerződést. Másnap egy

alpári szócsata során kiderült, hogy negyvennél több képviselő nem szavazta meg a törvényt. A kormánypárt felgyelmezett többsége azonban elfogadta a javaslatot.

Magyarország egyik legégetőbb problémája a földkérdés volt. Világosan látszott, hogy a status quo ante visszaállítása nem lehetséges, jóllehet formailag ez történt, amikor a Friedrich-kormány első intézkedéseinek egyike, a 4607/1919-es miniszterelnökségi rendelet a földek köztulajdonba vételének megszüntetéséről intézkedett. 1920-ban Magyarországon 2 118 145 lakos, azaz a keresők csaknem 57%-a élt a mezőgazdaságból. E hatalmas tömegeből hétszázezer ember, tehát körülbelül 33% semmilyen földbirtokkal nem rendelkezett. A kérdéssel mind szociális, mind politikai szempontból foglalkozni kellett, hiszen ekkora tömeget a felemelkedés esélyétől tartósan elzárni nem lehetett. A Teleki-kormány konszolidációs politikájának fontos része volt a nemzetgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat a *„földbirtok helyesebb megoszlásáról”*, amely nagyban hozzájárult a vidéki Magyarország átmeneti megnyugvásához.

A KIRÁLYKÉRDÉS

Legkomolyabb feladatai közül kettőn, a békeszerződés elfogadtatásán és a földreform megszavazásán túlesett a kormány, amikor december elsején a nemzetgyűlésben váratlanul leszavazták Korányi pénzügyminisztert. Az ő lemondását követte az egész kabineté. Valójában azonban a királykérdés ki-

AZ ELSŐ TELEKI-KORMÁNY, 1920

Ülő sor: Haller István vallás- és közoktatásügyi, Korányi Frigyes báró pénzügy-, Rubinek Gyula kereskedelemügyi, Teleki Pál gróf, Ferdinándy Gyula belügy-, Nagyatádi Szabó István közélelmezés-ügyi tárca nélküli miniszter. Álló sor: Sokorópátkai Szabó István tárca nélküli kiskazda, Benárd Ágost népjóléti és munkaügyi, Sréter István honvédelmi, Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyi- és Bleyer Jakab, a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere

éleződése robbantotta fel a kormánypártot, és elhúzódo válságba lökte a magyar politikai életet.

1921. február 3-án, a kormánypárt értekezletén 58:62 arányban leszavazták a miniszterelnököt, aki a gyűléstől a királykérdés további elodázását kívánta. A gyűlésen részt vevők határozatba foglalták, hogy a kormánypárt a szabad királyválasztás alapján áll. Az előző napon történtek hatására másnap a nemzetgyűlésben Vasadi Balogh György kiskazda képviselő felszólította Telekit, hogy nyilatkozzon a királykérdésben. Teleki azonnal válaszolt: *„azon az állásponton állok ma is, hogy ez a kérdés jelenleg a parlamenti diskussziókból [...] kikapcsoltassék.”* Az előző napi vereség után ezúttal a nemzetgyűlés hatalmas többséggel, 109:17 arányban elfogadta Teleki választását.

A szavazás és a végletesen kiélezett álláspontok ekkorra világossá tették: a kormánypárt szétesett. Teleki ezért még február 4-én – 37 társával együtt

– kilépett a pártból, és hozzáfogott, hogy az egységes kormányzó párt romjain új kormánykoalíciót alakítson ki. Február 10-én a kisgazdapárt tisztújító értekezlete elfogadta Teleki koalíciós ajánlatát. Ugyancsak február 10-én újjáalakult a KNEP is. A február 11-én kezdődő tárgyalásokon azonban mindkét párt, a kisgazdák és az egységes kereszténypárt is ellenezte az egységes kormányerő újbóli létrejöttét, ezért úgy állapodtak meg, hogy pártszövetség formájában, koalíciós alapon támogatják a változatlan összetételű kabinetet. Az egységes kormányzó párt tehát felbomlott, és pártszövetség vette át a helyét.

Az elmozdulások nyilvánvalóvá tették, hogy hacsak nem történik hamarosan valami nagy horderejű esemény, új választásokat kell kiírni, mert az államfő személyével kapcsolatos következő felvetés nyomán megbénul a törvényhozás és a kormány munkája. A nagy horderejű esemény végül is IV. Károly húsvéti hazatérési kísérlete volt, amely azért lepett meg mindenkit, mert régóta számítottak rá.

Megállapíthatatlan, hogy IV. Károlyt milyen szóbeli vagy írásbeli megegyezés bírhatta rá, hogy 1921. március 24-én reggel spanyol kertészének útlevelével felszerelve, egy hátizsákkal, fekete szemüvegben, festett bajusszal felkerekedjen a svájci Pranginsból, hogy visszafoglalja Magyarország trónját. A fennmaradt francia és angol diplomáciai dokumentumok nem tartalmaznak utalást arra, hogy a két nagyhatalom támogatta volna IV. Károly kísérletét. Olaszország is egyértelműen

Habsburg-ellenes álláspontot foglalt el. Franciaország viselkedése adta a legtöbb okot a gyanúra.

IV. Károly állítólag rendelkezett Aristide Briand francia miniszterelnök ígéretével arra, hogy kormánya támogatja a Habsburg-uralom helyreállítását Magyarországon. Sőt emisszáriusaik révén – az idős Zita királyné szerint – „szóbeli egyezményt” is kötöttek, amelyben Franciaország katonai és gazdasági segítségnyújtásra, határmódosításokra és a kisantant féken tartására tett ígéretet. Ha létezett is ilyen megállapodás, ami nem valószínű, értéke nem volt. Károly mindenestre hinni akart a francia támogatásban, és ebben a tudatban indult el Magyarországra.

Utazásának részletei Bécsig homályban maradtak. 1921. március 25-én késő este megjelent gyerekkori játszótársá, a megdöbbszent Erdődy Tamás gróf bécsi, Landskrongasse 5. szám alatti lakásán. A király közölte, hogy két napja csak szalámit és száraz kenyeret evett, s étkezést, valamint szállást kért. Másnap, bár nagyszombat volt, Erdődy megszerezte a magyar vízumot. Pinkafőnél lépték át a határt, és a király még március 26-án este megérkezett Mikes János püspök szombathelyi palotájába.

TELEKI KÉSEDELME

Némely feldolgozások gúnyosan említik, hogy az uralkodó érkezésének időpontjában, úgymond „véletlenül”, a püspöki palotában volt húsvéti lelkigyakorlaton Vass József miniszter, Teleki Pál pedig a közeli Iváncon, Sigray Antal birtokán tartózkodott. Közvetett bizonyítékok alapján bizonyosak lehetünk ab-

ban, hogy egyikük sem tudott az uralkodó érkezéséről – hasonlóan az egész magyarországi legitimista vezérkarhoz. A magyar legitimisták vezére, ifj. Andrássy Gyula például egy nappal a király hazatérése után polgári kastélyának fürdőszobájában, reggeli toalettközben értesült az eseményről. Teleki Iváncon töltötte a hétvégét családjával. A szalonkavadászattal színesített víkendden részt vett az amerikai főmegbízott, Ulysses Grant-Smith is. Nehezen képzelhető, hogy Teleki ilyen politikai kalandra magával viszi családját, és úgy intézi, hogy egy, a restaurációval szemben ellenséges ország képviselője is jelen legyen.

Teleki és Sigray még az éjszakai órákban Szombathelyre sietett. Egy szemtanú még azt is feljegyezte, hogy miután konstataulta, nem rossz viccről van szó, Teleki – jellegzetes mozdulat – jobb kezével megvakarta a bal fülét, ami nála a fejtörés és a kényelmetlen helyzettel való szembesülés csalhatalan jele volt. Kevésbé anekdotikus beszámolók szerint a miniszterelnököt nagyon feldúlta a koronás király megérkezése. *„Teleki megdöbbszent, egy polgárháború lehetőségéről beszélt, és csak nagyon nehezen tudott uralkodni magán”* – írta róla Lehár Antal ezredes, a nyugat-magyarországi magyar haderő parancsnoka, tántoríthatatlan legitimista.

Mindnyájan azt tanácsolták az uralkodónak, hogy siessen Budapestre, és a kormányzóval folytasson tárgyalásokat a hatalomátvételtől. Abban állapodtak meg, hogy másnap reggel Teleki előbb elindul, és felkészíti Horthyt az uralkodó megérkezésére, a király pedig másfél órával később megy utána. Már

Sötét árnyék – A numerus clausus

A zsidóság visszaszorításának igénye elsősorban a „szellemi proletariátus” felszámolásának jelszavával jelent meg a közéletben, és a zsidó orvosok, ügyvédek magas arányával indokolták. Az 1919. augusztus–szeptemberi budapesti egyetemi tanácskozásokon fogalmazták meg az egyetemi hallgatók beiratkozási korlátozásának követelését. Ebben az orvoskar járt az élen, ám a hittudományi és a jogi kar állásfoglalása adott a kérdésnek határozottan faji-felekezeti jelleget. A kultuszminiszteri poszton ekkor a keresztényszocialista Haller István állt, akinek kulcsszerep jutott a numerus clausus törvény meghozatalában. Ebben az időben megszorodtak az atrocitások az egyetemeken: a bajtársi szövetségek tagjai zsidókat vertek, vagy a zsidó hallgatókat nem engedték belépni az egyetemre. Ez a rituálé a húszas–harmincas években sokszor ismétlődött.

Ilyen előzmények után készítette elő a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a törvény tervezetét, amelyet 1920. augusztus 13-án a Nemzetgyűlés elé terjesztett, és szeptember 22-én, az egyetemi

tanév kezdete előtt el is fogadták: 1920. évi XXV. törvénycikként került be a Magyar Törvénytárba. Eszerint az ország minden nemzetiségének az összlakosságban elfoglalt arányban kellett/lehetett képviseltetnie magát az egyetemi és főiskolai hallgatók között.

A törvény betervezésével azért is kellett sietni, mert a politikai életben ennél lényegesen radikálisabb javaslatok is megjelentek. Bár a *„tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetem közgazdaság-tudományi karára és a jogakadémiákra való beiratkozásról”* szóló törvényjavaslat egy szóval sem említette a zsidóságot, mindenki tisztában volt a javaslat lényegével: ezt már a nemzetgyűlési viták is pontosan megmutatták és a törvény végrehajtási rendelete is nyilvánvalóvá tette. A törvény szándéka nem a német vagy a szerb hallgatók korlátozása volt, hanem a zsidóké, ezt Haller miniszter is megerősítette: *„Nagyon természetes dolog, hogy ez igen erősen fogja érinteni a túlprodukciónak legerősebb koefficiensét: a zsidóságot is.”*

cius 27-én reggel a miniszterelnök Pestnek vette az irányt. Sofőrje azonban eltévedt, majd az autó defektet kapott. E késlekedés valószínűleg nem volt szándékos, azonban gyanúra adott okot. A király mindenestre nem tartotta be a megállapodást a másfél órával későbbi indulásról, és erősebb tőrakocsijával Budapestre indult. Autóját a későbbi neves sivatagi kutató és még későbbi filmhős, Almásy László Ede vezette. Károly egy óra körül ért Budapestre, ahol azonnal a Várba hajtatott. Az első megdöbbenés után az ebédőasztaltól riasztott Horthy vasárnap délben, körülbelül fél kettőkor fogadta a királyt.

A két és fél órán át zajló megbeszélésen elhangzottakat később a két résztvevő eltérően adta elő. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a kormányzó a kisantant várható támadására hivatkozva próbálta távozásra bírni a királyt. Amikor Károly a francia garanciákat említette, Horthy kétségbe vonta Briand jóhiszeműségét, egyúttal azonban biztosította az uralkodót rendületlen hűségéről. Látva, hogy a kormányzó nem enged, a király négy óra körül elhagyta a palotát, és visszaindult Szombathelyre. A király március 28-án beteget jelentett, és közölte, hogy nem hagyja el Szombathelyt.

A késve befutó Telekit a kormányzó azonnal visszaindította, deputációba a királyhoz. Károly többször lemondásra szólította fel Horthyt, aki nem engedelmeskedett. A botrány nemzetközivé terebélyesedett. A szomszédos államok március 29-én tiltakoztak a puccskísérelt ellen, sőt a későbbiekben Csehszlovákia és Jugoszlávia az esetet

casus bellinek tekintette, és részleges mozgósítást rendelt el. A nagyhatalmak megértőbbnek mutatkoztak a kormánnyal szemben: március 28-án az angol, az olasz és a francia főmegbízott megvitatta a helyzetet, és úgy döntöttek, hogy érélyes fellépésre nincs szükség, sőt ők igyekeztek másnap megnyugtanni a magából kikelt jugoszláv követet. Többszöri nekirugaszkodás után és az antanthatalmak, valamint az utódállamok nyomása alatt a volt uralkodó hagyta magát meggyőzni, s április 5-én elhagyta az országot. Búcsúztatására nagy tömeg gyűlt össze a városban. A kíséretében lévők nyilván eldöntötték magukban: a következő kísérletet jobban előkészítik.

TELEKI LEMONDÁSA

Teleki kormányának lemondása hetek óta benne volt a levegőben, a király viszszerelési kísérlete csak alkalmat adott a távozásra, hiszen világossá tette a két kormányzó párt közti ellentétet a magyar politikai élet egyik legkényesebb kérdése, az államfő személye körül. A további fejlemények aztán felszínre vették a többi problémát is: a földreform végrehajtását, az internálásokat, a kiscgazda befolyás növekedésének megítélését. Teleki végül egy óvatlanul kiadott kormányzói hadparancs, egy ügyetlen külügyminiszteri nyilatkozat és a két kormánypárt zsarolásai miatt került olyan helyzetbe, hogy lehetetlené vált posztján maradnia. 1921. április 14-én felajánlotta lemondását – nagyjából ötödik alkalommal miniszterelnöksége alatt –, amelyet a kormányzó ezúttal már elfogadott.

A konszolidáció alapjainak lerakása Teleki kormányzására tehető: a jogbiztonság megszilárdítása, a különítményesek visszaszorítása, a gazdasági stabilizáció kísérlete figyelemre méltó tett volt. Külpolitikailag a Teleki-kormány katasztrofális örökséget hagyott hátra – nem a saját hibájából. A megtett út a teljes elszigeteltségből a teljes súlytalanságba vezetett. Az ország – nagyhatalmi érdektelenség közepette – egységbe kovácsolta maga ellen a kisantant országait.

A külföldi megfigyelők részben elismeréssel adóztak Teleki teljesítményének. A brit főmegbízott szerint, bár Teleki „addig táncolt a politikai élet bo-rotvaélén, amíg nézői belefáradtak produkciójába”, nem szabad elfelejteni, hogy számos kellemetlen helyzettel került szembe, és Európa egésze hálával tartozott neki azért a határozott kiállásért, amellyel Károly Svájcba történő visszatérését szorgalmazta. Teleki bukását végül is az okozta, hogy a királykérdésben folytatott kétkulacos politikájával elveszítette a politikai elit és a kormányzó bizalmát – vélte a német követ.

Teleki belefáradt a hivatalviselésbe. Mivel Bethlen személyében – ahogy a miniszterelnökség munkatársainak mondta – „második éjje” érkezett a kormány élére, könnyű szívvel adta át a kormányrudat. A kabinetből való kiválás révén érzett felszabadultságot később is hangsúlyozta: amikor azon az áprilisi délelőttön legyalogolt a Várhegyről, s átment a Lánchídon, haza a József térre, úgy érezte magát, mint az érettségiző diák, „aki először jár sétapálcával”. ♦

A törvény teremtette új helyzet kedvezményezettje egyértelműen a hagyományos középosztály volt. A törvény olyan dodonai módon volt fogalmazva, hogy míg a húszas években éppenséggel a diákhianyval küzdő vidéki egyetemeknek kedvezett és lehetőséget adott viszonylag sok zsidó diák felvételére a pécsi és szegedi karokra, a harmincas években ugyanez tette lehetővé a korábban csak az orvosi vagy a jogi karra jellemző, jóval szigorúbb elbíránást. Ugyanakkor tehetséges fiatalok ezreit kényszerítette külföldre, akik tudásukat jobbra külföldön kamatoztatták.

A miniszterelnök ugyan nem vett részt a nemzetgyűlési vitában, mert betegséggel küszködött ebben az időben, de visszatérte után soha nem emelt kifogást a javaslat ellen. A korszakban keletkezett beszédeiben egyetértőleg beszélt róla, sőt, amikor 1928-ban a törvény enyhítésére került sor, felsőházi tagként harcosan kiállt az eredeti törvény mellett. Második miniszterelnöksége idején pedig büszkén hivatkozott a jogszábályra: „*Én hoztam a numerus clausust, én tiltakoztam a törvényhozás másik Házában, amelynek akkor tagja voltam, annak megszüntetése, hatóságának tompítása ellen, de ugyancsak én oszlattam fel a »Britanniát« is 1920-ban*” – mondta erről 1939 februárjában a Parlamentben.

Teleki antiszemitizmusa nem valamiféle ösztönös, régóta lapangó ellenszenv kifejezése volt. Nem keresett magának ifjúkori sérelmeket, és nem is terelte a kérdést például közgazdasági síkra. Miközben 1918 előtti életéből nem ismerünk antiszemita gesztust, megszólalást (egy magánlevél rosszízű kitételétől eltekintve), sőt társaságában, érdeklődésében sok olyan elem van, amely baloldali gondolkodóhoz, sőt akár a *Huszádik Század* köréhez köti őt, már 1919 folyamán felbukkant írásaiban-beszédeiben a zsidóság faji alapú kirekesztésének szükségessége. Úgy vélte, az „asszimilálhatatlan” zsidósággal Magyarországra a „destrukció” elemei érkeztek a 19. században, és ebben az értelmezésben 1918–1919 forradalmi a zsidóság politikai hatalomátvételi kísérletei voltak.

Későbbi erős szociális reformterveinek kiegészítő eleme volt a diszkriminatív fellépés, amely aztán második miniszterelnökségének zsidóellenes törvénykezésében bukkant fel újra – legalább 1940-ig náci nyomás nélkül, belső indíttatásból. Teleki írta a második zsidótörvény előszavát (preambulumát), és miniszterelnöksége idején kezdődtek meg a harmadik zsidótörvény munkálatai is, s az ezeket kísérő rendeletek sokasága is mind ebbe az irányba toltá politikáját.